

POLITICKÁ A SOCIOEKONOMICKÁ GEOGRAFIE

2. Přednáška
(verze na web)

POLITICKÁ A SOCIOEKONOMICKÁ GEOGRAFIE

Geopolitika
úvod

Geopolitika (*Geopolitics*)

- význam pojmu se měnil v čase
- význam pojmu je různý podle kontextu

Geopolitika – geografické pojetí

nejasná definice, buď

- ... disciplína zabývající se vztahem mezi politickými jevy a procesy a geografickým prostorem

resp.

- ... teoretická koncepce pokoušející se popsat zákonitosti pohybu moci a síly v prostoru případně

- ... způsob analýzy politických problémů upřednostňující teritoriální souvislosti

Geopolitika – „přírodovědecké“ pojetí

- ... pavěda, resp. pseudověda, geografická koncepce, jejímž základem je geografický determinismus (vulgární geografizmus)

Geopolitika – žurnalistické pojetí a pojetí v praktické politice

- ... totéž co „světová politika“ příp. „politická geografie“

- ... geopolitický = „velmocenský“ nebo postě „mocenský“

- ... často jen pomocné slovo bez zřejmého významu zdůrazňující nebo zesilující vlastní tvrzení (... geopolitický = „důležitý, významný“)

Členění geopolitiky ...

... z hlediska prostoru, pro který se aplikuje:

- ▣ **vnější geopolitika** (zkoumá vztahy mezi státy)
- ▣ **vnitřní geopolitika** (*inner geopolitics*, zkoumá vztahy uvnitř státu)

Členění geopolitiky ...

... podle prostorového měřítka:

- ▣ **globální geopolitika** (zkoumá vztahy na globální úrovni, hráči jsou mezinárodní organizace a globální velmoci)
- ▣ **makroregionální geopolitika** (na úrovni skupin států – regionální mezinárodní organizace, konfesní společenství)
- ▣ **státní geopolitika** (na úrovni státu)
- ▣ **regionální a lokální geopolitika** (menší územní celky)

Členění geopolitiky ...

... podle formy (N. S. Mironenko):

- ▣ **praktická geopolitika** slouží k „aplikaci“ geopolitiky při:
 - formulování národních / státních zájmů
 - identifikaci vnějších hrozeb národa / státu
 - reakci na hrozby.... má často ideologický nebo nacionální akcent v obsahu a závěrech
- ▣ **akademická geopolitika** slouží k formulování všeobecných zákonitostí (nezatížených „původem autora“)

Geopolitika a politická geografie

- vzhledem k nejednotnosti definice různá pojetí
- do 1945: synonyma
- poté: nějakou dobu „něco, co do politické geografie nepatří“
- nyní trochu s nadsázkou:

Politická geografie vidí stát z hlediska prostoru, geopolitika prostor z hlediska státu.

(K. Haushofer)

Hlavní etapy vývoje geopolitiky

- Německá geopolitika (*Geopolitik*)
- Anglosaská geopolitika
- Nová geopolitika

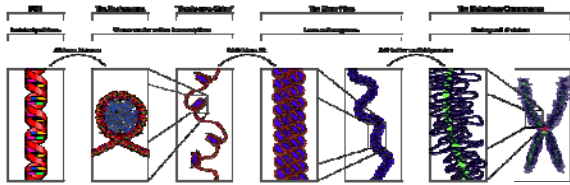
Předgeopolitické práce

svým způsobem všechna geograficky deterministická díla, namátkou:

- Bible (13. kapitola Genesis)
- antická díla Hérodota, Hippokratova, Strabónova
- Charles-Louise Montesquieu: *De l'Esprit des lois* (1748)
- Georg W. F. Hegel
- Immanuel Kant
- Alexander von Humboldt
- Karl Ritter

Odbočka: Myšlenkové pozadí prvních geopolitických prací

- nejasný podíl dědičnosti a vlivu prostředí na vlastnosti jedince



Odbočka: Myšlenkové pozadí prvních geopolitických prací

- prostor byl reálná překážka v pohybu



Odbočka: Myšlenkové pozadí prvních geopolitických prací

- „nepřátelé“ byli fyzicky odděleni



Odbočka: Myšlenkové pozadí prvních geopolitických prací

- dnes už mnohé z toho neplatí
 - anizotropní prostor
 - zánik klasických frontových *linií*, apod.

Geografický determinismus

- představa, že charakter **socioekonomické geosféry** je úzce příčinně spjat s vlastnostmi **fyzickogeografické sféry**
- proto můžeme například z vlastností prostřední odvodit charakter hospodářství, ale i fyzické, psychické a charakterové vlastnosti obyvatelstva

Z knihy

Král, Jiří (1946): Zeměpis člověka

*Tam příroda a spolu i jiné síly vytvořily z člověka bytost podnikavou, pracovitou, energickou a zdravou, tu bytost lenivou s duší až zatemnělou, osudově vyčkávající běh věcí, tam zdravou, statnou, silnou, tu vyzáblou, nemocnou, slabou, tam výbojnou, tu podléhající nadvládě jiných, tam veselou, tu smutnou, tam v pravém slova smyslu žijící, tu vegetující. Někde jako by příroda shrnula až nadbytek svých darů k vyvolené ethnické skupině, jinde však zase jako by skoupě a nerada poskytla zbytečky toho, co udělila jiným až v přehojné míře. A přitom všude zachovává onen **dravý životní zákon, podle něhož jest život bojem od vzniku až do zániku, v němž vítězí jen silný.***

(str. 10–11)

Z knihy

Al-Kaddáfi, Muamar (1990): Zelená kniha

*Černá rasa je nyní ve velmi zaostalé sociální situaci. Taková zaostalost však napomáhá získání početní převahy černých, protože jejich nízká životní úroveň je uchránila před poznáním způsobu kontroly porodů a plánování rodiny. Rovněž jejich zaostalé společenské tradice jsou důvodem, proč tu není omezováno manželství, což vede k jejich neomezenému rozmnožování, zatímco populace ostatních ras se snižuje vlivem kontroly porodů, omezování počtu manželství a pokračující zaměstnanosti. Na rozdíl od černých, **kteří jsou ve svém stále horkém podnebí leniví.***

(str. 141-142)

Z webu

... nejmenované křesťanské stránky, 2007

I když to dnes zní nepopulárně, protože takzvaný geografický determinismus, je mezi teoretiky všech oborů na indexu, rozhodující je klima. (Klima ovšem ignorujeme důsledně; raději si usolíme k smrti všechny stromy u silnic, než bychom třeba jen zauvažovali o možnosti omezení provozu v zimě...) Ale proč asijské země položené v mírném a subtropickém pásmu dosáhly tak rychle tak velkého rozvoje? Evropa se jim kdysi posmívala, a dnes se jim klání... Úplně jinak se pracuje v podnebí jako je naše, než ve vedru, kde každý pohyb je bolest a dlouhodobější fyzická námaha už ohrožuje život...

**POLITICKÁ A
SOCIOEKONOMICKÁ
GEOGRAFIE**

**Geopolitika
Německá geopolitika (Geopolitik)**

Slepá ulička německé geopolitiky

- organická teorie státu
- rasové teorie

Friedrich Ratzel (1844–1904)

- **Anthropogeographie** (1882 a 1891)
- **Politische Geographie** (1897)
- **Der Lebensraum** (1901)



Hlavní teze:



- sociální darwinismus a geografický determinismus
- **stát je biologický organismus** nižšího typu
 - agregátní organismus, který drží pohromadě morální a duchovní síly
- zákony prostorového růstu státu
 - neustálé soupeření se sousedy o geograficky cenné oblasti (organismy bojují o přežití, státy o životní prostor)
 - Principem vztahů je tedy **boj o prostor** (*Kampf um Raum*)
- teorie **životního prostoru** (*Lebensraum*)
- některé státy jsou **reálné velmoci** (*Weltmacht*)

Vlastnosti státu:



- vlastnosti státu jsou kombinací charakteru
 - národa (*Volk*)
 - půdy (*Boden*), tj. fyzickogeografických předpokladů
- Z FG vlastností jsou rozhodující:
 - Rozloha
 - Poloha a hranice
 - Půda a vegetační kryt
 - Relativní geografická poloha

Rudolf Kjellén (1864–1922)

- *Staten som livsform*
(1916, německy 1917)



Hlavní teze:



- doslovné chápání Ratzelových analogií
- Stát je smyslově rozumná bytost, organismus vyššího řádu („tělo“ je území, „duše“ je obyvatelstvo)
 - má zvláštní druh rozumu a vůli k moci
 - vede permanentní boj o svou existenci
- Státy podléhají biologickým procesům (růst, stárání, choroby)
- Vztahy států se řídí zákony přírodního výběru, nevyhnutelné jsou konflikty

Vlastnosti

státu-organismu určuje:

- **území** (*Reich*)
 - kombinace (životního) prostoru (*Raum*) + výhodnosti polohy z vojenského hlediska
 - **obyvatelstvo** (*Volk*)
 - **hospodářství** (*Haushalt*)
 - hlavně míra soběstačnosti (autarkie je výhodná)
 - **sociální a kulturní systém** (*Gesellschaft*)
 - **vláda** (*Regierung*)
- ... později přidal i:
- kumulativní **psychologická síla národa**



Tomu odpovídá 5 (6), vědních disciplin

- **Geopolitik** (fyzickogeografický základ) první použití pojmu geopolitika
- **Demopolitik** (obyvatelstvo)
- **Oekopolitik** (hospodářství)
- **Soziopolitik** (sociální a kulturní systém)
- **Kratopolitik** (vláda)
-
- **Ethnopolitik** (psychologie národa)



Geopolitika je podle něj tedy ..

... věda o státu jako geografickém organismu

ta pak zkoumá hlavně 3 aspekty státu:

- politické okolí státu, hlavně tlak okolí na stát (**Topopolitika**)
- tvar státu, přičemž ideální je kruh (**Morfopolitika**)
- fyzickogeografické vlastnosti území státu (**Fyziopolitika**)



Velmoci



- ▣ jsou určující pro světový vývoj
- ▣ 2 typy:
 - světové (Británie, USA, Rusko, Německo)
 - velké (Francie, Itálie, Rakousko-Uhersko, Japonsko)

Území je důležitější než obyvatelstvo



- ▣ ztráta obyvatelstva (emigrace, válka) nemusí mít pro stát negativní následky
- ▣ ztráta území je ale má vždy

Války jsou ...



... nástroje pokroku lidstva, které odstraňují zestárlé a nemocné státy

Karl Haushofer (1869–1946)

časopis

- **Zeitschrift für Geopolitik** (1924)

několik knih:

- **Grenzen in ihrer geographischen und politischen Bedeutung** (1927)
- **Geopolitik der Pan-Ideen** (1931)
- **Weltpolitik von heute** (1934)



Německo po první světové válce ...

- územní a demografická redukce
- ztráta kolonií
- živná půda pro „vědecký revanšizmus“
 - upnutí se na ideu státu jako sociálního organismu a jeho boje o prostor
- velká odezva geopolitiky v „praktické politice“ ...
- ... a zároveň velká snaha geopolitiků ovlivňovat praktickou politiku:

... nebylo v nejlepší kondici

Je třeba, aby všechny složky národa chápaly jednotně a rozhodně, že životní prostor, který má Německo dnes, nestačí a jeho hranice jsou neudržitelné. Německý národ si s přispěním geopolitiky musí uvědomit stísněnost prostoru.

K. Haushofer

Haushofer se zaměřil na ...

- ▣ **životní prostor** (*Lebensraum*)
- ▣ **hranice** (*Grenze, Volksgrenze*)
- ▣ **panregiony** (*Pan-Regionen*)
- ▣ **soběstačnost** (*Autarkie*)



Životní prostor (*Lebensraum*)

- ▣ z hlediska potřeby životního prostoru jsou 2 druhy národů:
 - **Statické národy** (na nebo za vrcholem demografického rozvoje, bez vůle expandovat ⇒ na hranici úpadku)
 - **Dynamické národy** (početně rostou ⇒ potřebují k svému rozvoji nový životní prostor)
- ▣ dynamické národy získávají potřebný prostor válkami
- ▣ životního prostoru není „dost pro všechny“



Hranice (*Grenze*) ...

- ▣ ... jsou odrazem permanentního bojového pole, místem, kde národy osvědčují svoji zdatnost
- ▣ bezkonfliktní hranice jsou naprosto výjimečné



Soběstačnost (*Autarkie*)



- cílem šíření státu je získání takových oblastí, které mu zajistí soběstačnost, tj.:
 - (zemědělsky) úrodné oblasti
 - zdroje nerostných surovin

Panregiony (*Pan-Regionen*)

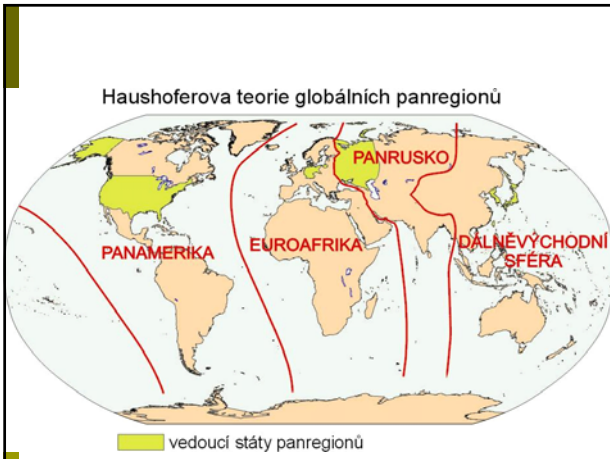


- Panregiony jsou transkontinentální bloky spojené
 - ekonomicky (jsou hospodářsky soběstačné, nezávislé na ostatních panregionech)
 - ideologicky (dominují jim *pan-ideje*)
- státy si konkurují životním prostorem (pouze) v rámci jednoho panregionu, ne přes jeho hranice

Vnitřní struktura panregionu



- Jádru (sever)
 - jádru dominuje 1 světová velmoc (USA, Rusko, Německo, Japonsko)
- Periférie (jih)



POLITICKÁ A SOCIOEKONOMICKÁ GEOGRAFIE

Geopolitika

Anglosaská geopolitika (Geopolitics)

Hlavní teze a zaměření

- ▣ menší zájem o stát
- ▣ binární koncepce mocenské rovnováhy (soupeření dvou typů mocností – námořních a pozemních)

Alfred Thayer Mahan (1840–1914)

- ▣ ***The Influence of Sea Power upon History 1660–1783*** (1890)
- ▣ ***The Influence of Sea Power upon History: The French Revolution and Empire 1793–1812*** (1892)

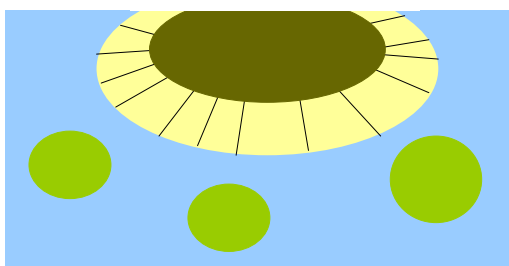


Mahanovo „vnímání světa“:



- ▣ Určujícími prvky jsou:
 - Světový oceán:
 - ▣ souvislá a nepřerušovaná plocha, která umožňuje jednotný celosvětový systém komunikace
 - Rusko
 - ▣ transkontinentální stát bez přístupu k oceánu
 - Evropské a asijské státy s přístupem k moři
 - 3 ostrovní státy nevázané na euroasijský kontinent
 - ▣ USA, Spojené království, Japonsko

Mahanovo „vnímání světa“:



Hlavní teze:



- ▣ Světová rovnováha je dána soupeřením námořní a pozemní moci
- ▣ pro osudy států je důležitější než pevninské území kontrola moře, protože platí teze Waltera Raleigha (1552–1618):

Kdo vládne na moři, vládne obchodu, kdo vládne obchodu, disponuje bohatstvím světa, kdo disponuje bohatstvím světa, je vládce světa.

Námořní moc je silná podle:



- ▣ geografické polohy státu (hl. přístupu k otevřeným mořím)
- ▣ morfologie pobřeží
- ▣ délky pobřeží
- ▣ počtu obyvatel
- ▣ povahy národa (hlavně vztahu k obchodování)
- ▣ vůle a rozhodování vlády

Námořní moc představují ...



- ▣ vojenské námořnictvo
- ▣ obchodní loďstvo
- ▣ námořní vojenské základny



Námořní moc je ve výhodě ...



- ▣ rychlejší komunikace
- ▣ lepší manévrování
- ▣ charakter komunikační sítě pozemní moci (z vnitrozemí k moři, ale bez příčných os)

... a je proto vítězí!

Soupeření námořní a pozemní moci



- ▣ Námořní moc: hlavně Spojené království a USA
 - snaží se vybudovat silné loďstvo a námořní opěrné body (základny) po celém světě
- ▣ Pozemní moci: zejména Rusko
 - snaží se dosáhnout široký přístup k moři a tím participovat na výhodách námořních mocností
- ▣ Hlavní konfliktní zónou je Asie
 - sever: kontroluje Rusko
 - jih: kontroluje Spojené království
 - mezi nimi **pás nestability** (cca 30°–40° s. š.)

Strategie anakondy

- ▣ princip blokování nepřátelského území z moře
 - soupeř se vyčerpá a ekonomicky zadusí

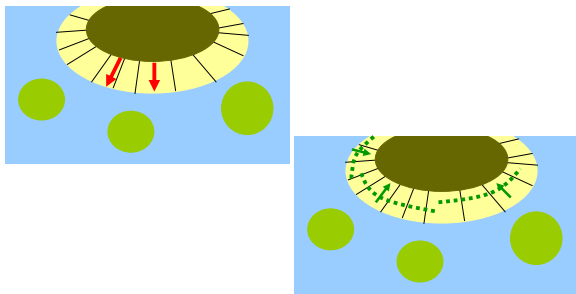


Strategie anakondy



- podobně v globálním měřítku je nutné, aby námořní moc:
 - izolovala kontinentální části území protivníků a
 - bránila vzniku koalicí, které by umožnily pozemní moci podílet se na výhodách moci námořní

Strategie anakondy



Základní problém teorie

- oddělení námořní a pozemní moci není v praxi striktní
- ve většině států jsou přítomny obě

Halford John Mackinder (1861–1947)

- ▣ *The Geographical Pivot of History* (1904)
- ▣ *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction* (1919)
- ▣ *The Round World and the Winning of the Peace* (1943)



Zásadní „technologická“ změna:

- ▣ během 19. století se rozvíjela železnice ⇒ pozemní doprava už rychlostí a operativností za námořní nezaostávala

Hlavní teze:



- ▣ Světová rovnováha je dána soupeřením námořní a pozemní moci
- ▣ převaha jedné nad druhou se mění v čase:
 - do 1492 převažovala pozemní moc (kočovníci z Asie)
 - 1492 – 19. století: **Kolumbova éra** (*Columbian Age*) – převažovala moc námořní
 - 20. století: opět převaha pozemní moci

Globální geopolitický model



- ▣ **Světový ostrov** (*World Island*) – souvislý kus pevniny, Evropa, Asie a Afrika – tam žije většina obyvatel a tam se formují dějiny
- ▣ **Světový oceán** (*World Ocean*) – soubor všech moří na Zemi
- ▣ ostrovy ve Světovém oceánu (Amerika, Austrálie, Británie, Japonsko ...) – jakási oceánská periferie, která bude aktivně přispívat do historie až v (blízké) budoucnosti

3 pásma na pevnině:

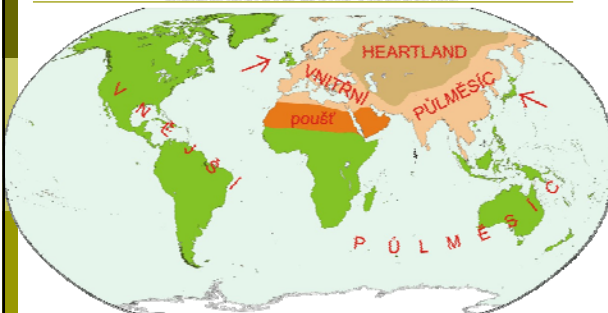


- ▣ **Heartland*** = vnitrozemí Světového ostrova bez přístupu k nezamrzajícím mořím
- ▣ **Vnitřní půlměsíc** (*Inner or Marginal Crescent*) = zbytek pevninské Evropy a Asie, severní Afrika
- ▣ **Vnější půlměsíc** (*Outer or Insular Crescent*) = „ostrovy“ ve Světovém oceánu (vč. Británie a Japonska) a subsaharská Afrika

Ve strategické výhodě je Heartland (je z vnějšku nedobytný)

* původně **Pivot Area**

Mackinderova teorie Heartlandu



Heartland



- Největší přirozená pevnost na světě
- Nepřístupný pro námořní moc (řeky ústí buď do bezodtokých jezer, nebo do zamrzajících moří)
- Region má dostatek surovin a zemědělských produktů, čili není závislý na okolí
- Heartland byl až dosud zdrojem expanze do oblastí s lepšími podmínkami pro vznik velkých civilizací (Čína, Indie, Evropa, Blízký Východ)
- Mezi „vlastníky“ Heartlandu je mocenská kontinuita (mongolská říše, Rusko, SSSR)

Vztah Heartlandu a Vnitřního půlměsíce



- Pokud by se podařilo „pozemní“ mocnosti z Heartlandu ovládnout část Vnitřního půlměsíce (a tím se dostat na pobřeží Světového oceánu), získala by tato mocnost **absolutní dominanci nad světem**
- K tomu by mohlo dojít dvěma způsoby:
 - „z vnějšku“: Mocnost z Vnitřního půlměsíce ovládne mocnost z Heartlandu (tj. Německo ovládne Rusko)
 - „zevnitř“: Rusko expanduje do Vnitřního půlměsíce (Indie?, Východní Evropa?)

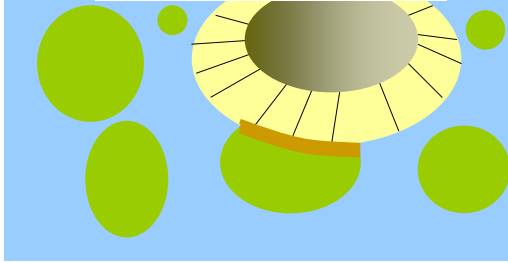
...a platí, že:



Kdo vládne východní Evropě*, ovládá Heartland. Kdo vládne Heartlandu, ovládá Světový ostrov. Kdo vládne Světovému ostrovu, ovládá svět.

* území ohraničené liniemi Hamburg – Terst na západě a Sankt-Peterburg – Volgograd – Rostov-na-Donu na východě

Mackinderovo „vnímání světa“ 1



Mezi válkami ...

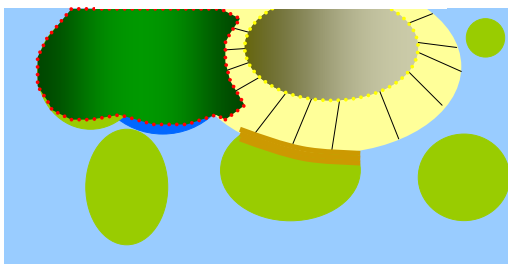


Koncepce rovnováhy sil mezi dvěma mocenskými póly:

- ▣ **Úmoří Vnitrozemského oceánu** (*Midland Ocean* Basin*), tj. úmoří Severního Atlantiku, prostor života západní civilizace (Ameroevropa)
- ▣ **Heartland** (ale už bez „Lenalandu“ – východní Sibíře)
- ▣ Prvnímu pólu odpovídají 3 velmoci (USA, Francie, Británie), druhému SSSR
- ▣ Koncepce už nepočítá s ostrou dělicí hranicí pozemní a námořní moci

* Světový oceán rozdělil na **Midland Ocean** a **Great Ocean**

Mackinderovo „vnímání světa“ 2



Odrazy v politice ...



- ▣ uspořádání Evropy po 1. sv. válce
- ▣ vytvoření „euroatlantických“ organizací, např. NATO
- ▣ politika SSSR za Brežněva

Přínos pro geopolitiku



- ▣ chápání světa jako globálně fungujícího politického celku
- ▣ důraz na funkční jednotu světa

Dnešní kritika ...

- ▣ jde o intelektuální spekulaci
- ▣ model je příliš zjednodušující
- ▣ model nedokáže vysvětlit některá zjevná fakta
 - růst moci USA
 - relativní slabost SSSR (Ruska)
 - nárůst významu letecké dopravy

Nicholas Spykman (1893–1943)

- **America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power** (1942)
- **The Geography of Peace** (1944)

Hlavní teze

- vychází z Mackindera, ale modifikuje ho podle zkušeností z 2. světové války, zabýval se hlavně problémem **bezpečnosti**
- geopolitickými hráči jsou pouze **velmoci**
- **malé státy** mají podřízené postavení, z hlediska velmocí: „představují vakuum v oblasti vysokého politického tlaku. Jejich život není dán jejich silou, ale tím, že nikdo neusiluje o jejich území, nebo tím, že mají být uchovány jako nárazníkové státy či jako závaží v mocenské rovnováze zájmů silných národů. Když tato rovnováha zmizí, malé státy obvykle zmizí s ní...“
- platí představa o soupeření pozemní a námořní mocnosti

Model se podobá Mackinderovu ...

Svět se dělí na:

- **Heartland** (vnitrozemí Eurasie)
- **Vnější ostrovy a kontinenty** (*Offshore Islands and Continents*)
- **Rimland** (pásmo izolující Heartland od nezamrzajících moří, územně totožný s Mackinderovým vnitřním půlměsícem)

... ale s jiným chápáním významu

- ❑ klíčový význam nemá Heartland, ale Rimland, ve kterém probíhá soupeření pozemní a námořní moci
- ❑ námořní mocnosti nesmějí dopustit jeho ovládnutí pozemní velmocí, která ovládá Heartland, protože platí:

**... kdo vládne Rimlandu, vládne Eurasii
a kdo vládne Eurasii, vládne světu.**

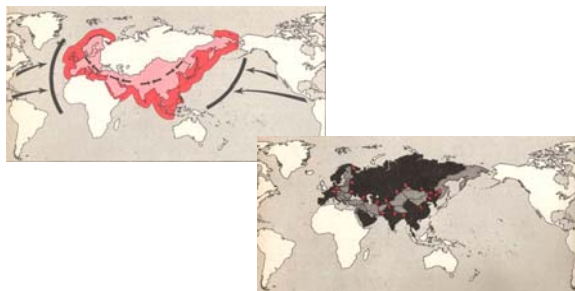
(The Geography of Peace, 1944)

Doporučení pro USA ...

- ❑ USA jsou ostrovem ve Světovém oceánu
- ❑ tento ostrov ale není izolovaný, ze západu i z východu se přibližuje k Eurasii
- ❑ pro obranu USA je klíčové zabezpečení Dálného východu a Evropy, resp. prevence toho, aby byly příliš silné a ohrožovaly jejich světový primát:
 - Na Dálném Východě: nebezpečné spojení SSSR a Číny
 - V Evropě: nebezpečné sjednocení Evropy

The Geography of the Peace, 1944

- ❑ Zabezpečení obrany USA



Praktické důsledky ...

- v podstatě strategie anakondy uplatňovaná Spojenými státy na celý Heartland
 - garance obrany Turecka a Řecka
 - válka v Koreji (1950–1953)
 - válka ve Vietnamu (1965–1973)
 - koncepce **zadržování komunismu** (*containment*) – vytvoření soustavy vojenských paktů namířených proti SSSR tvořených vždy USA a skupinou spojenců v Rimlandu (NATO, CENTO – Bagdádský pakt, SEATO – Pakt pro jihovýchodní Asii)

Dnešní kritika ...

- během studené války nešlo o konflikt zapříčiněný prostorovými charakteristikami světa, ale charakterem režimu v jednotlivých státech (viz Kuba, „tábor míru“ v Africe apod.)

Alexander Procofieff de Seversky / Alexandr Prokofjev-Severskij

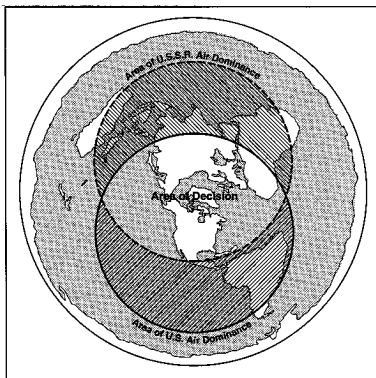
- **Victory Through Air Power** (1942) (1894–1974)
- **Air Power: Key to Survival** (1950)



* původně Александр Николаевич Прокофьев-Северский

Alexander Procofieff de Seversky (1894–1974)

- rozvíjí Spykmanovy teorie
- zohledňuje více vliv vzdušné síly:
 - Nově identifikuje jako klíčovou oblast obrany USA místo, které je nejdostupnější pro letecké síly SSSR
- klíčová je proto kontrola Arktidy a vzdušného prostoru, protože tam se střetají 2 sféry:
 - Oblast vzdušné dominance SSSR
 - Oblast vzdušné dominance USA
 - Na jejich průniku je „**oblast rozhodnutí**“ (*Area of Decision*)



Robert Strausz-Hupé (1903–2002)

- ***The Balance of Tomorrow. A Reappraisal of Basic Trends in World Politics*** (1945)



Hlavní teze

- Odmítal Spykmanův pohled na Rimland, vrací se k Mackinderově představě o rovnováze sil mezi Amerevropou a Heartlandem
- svět je podle něj bipolární:
 - jeden pól má námořně-vzdušný charakter (USA)
 - druhý je pevninský (SSSR)
- přítom:
Kdo vládne Heartlandu, neovládá oceány, kdo vládne oceánům (a vzdušnému prostoru), neovládá vnitrozemí Eurasie.
- rovnováha mezi póly by měla být udržována (v praxi pozor na SSSR, aby nezískal převahu, ale nemá smysl se ho pokoušet porazit)

Donald W. Meinig

- ***Heartland and Rimland in Eurasian History*** (1956)

Hlavní teze

- Navazuje na Spykmana, ale tvrdí, že chápání Heartlandu a Rimlandu jako čistě prostorových kategorií je chybné
- při jejich vymezení je třeba přihlížet i ke kulturním znakům obyvatelstva
- protože jsou tyto znaky dynamické, může Rimland inklinovat jak k Heartlandu, tak k moři – případně inklinaci měnit (např. Čína, ale dokonce i Británie neinklinovala celou svou historii k moři)

Podle toho se skládá svět z ...

- **Heartland** (stepní a pouštní oblasti Eurasie)
- **Rimland**, který je ale nejednotný a dělí se na:
 - **Kontinentální Rimland** (inklinuje ke kontinentu – Čína, Vietnam, Pobaltí)
 - **Mořský Rimland** (inklinuje k moři – Turecko, Thajsko)
 - neutrální státy v Rimlandu (Jižní Korea, Indie)
- **Vnější ostrovy** (orientace na moře)
- **Vnitřní ostrovy** (orientace na kontinent)

Kulturní aspekt geopolitiky

- Doporučení pro zahraniční politiku USA: není důležité pouze „vyvážet vojáky“, ale i vlastní kulturu a způsob života, protože:

... boj o myšlení a duše lidí je možná důležitější součástí geopolitiky, než vojenská síla

- Podobně ostatně uvažovali i v SSSR (ideologické ovlivňování rozvojových zemí), nově islamisté apod.

Saul Bernard Cohen

- **Geography and Politics in a World Divided** (1963, 1973)
- **Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era** (1991)



Pozadí ...

- 60. léta:
 - rozpory v západním i východním bloku (SSSR – Čína)
 - regionální konflikty „mimo pravidlo“ bipolárně rozděleného světa
- ⇒ snahy revidovat čistě bipolární chápání světa
- představa, že svět není „geopolitická jednota“, ale soustava navzájem odlišných a ovlivňujících se makroregionů

Hlavní teze:

Cohen spojuje Mackinderův a Haushoferův model:

- Existují 2 typy regionů: geostrategické a geopolitické
 - **Geostrategické regiony** (*Geostrategic Regions*) jsou 2 a jsou globální ve své působnosti, v jejich čele stojí supervelmoci USA a SSSR
 - **Geopolitické regiony** (*Geopolitical Regions*) jsou podřízeny regionům geostrategickým, jsou relativně politicky, kulturně i hospodářsky jednotné a jejich působení je regionální. V jejich rámci jsou časté integrační snahy.

Geostrategické a geopolitické regiony

Přímořský svět závislý na obchodu (*Trade Dependent Maritime World*)

- Angloamerika a Karibik
- Jižní Amerika
- Přímořská Evropa a Maghreb
- Subsaharská Afrika
- Ostrovní Asie a Oceánie

Eurasijský kontinentální svět (*Eurasian Continental World*)

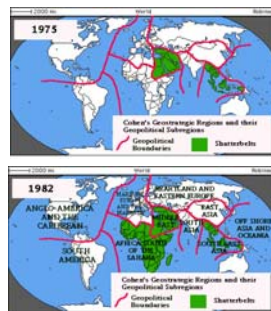
- Heartland s východní Evropou
- Východní Asie

Mimo geostrategické regiony leží

- Jižní Asie
 - Ta je potenciálním 3. geostrategickým regionem
- Jihovýchodní Asie
- Střední Východ
 - poslední dvě tvoří tzv. **pásma otřesu (shatterbelts)**
 - jsou politicky fragmentovaná a nestabilní
 - mají o ně zájem obě supervelmoci – vlastně jen v nich probíhá spor mezi geostrategickými regiony, ostatní oblasti jsou pevně rozděleny – proto je chybná strategie zdržování v celém Rimlandu, cenu má pouze v pásmech otřesu

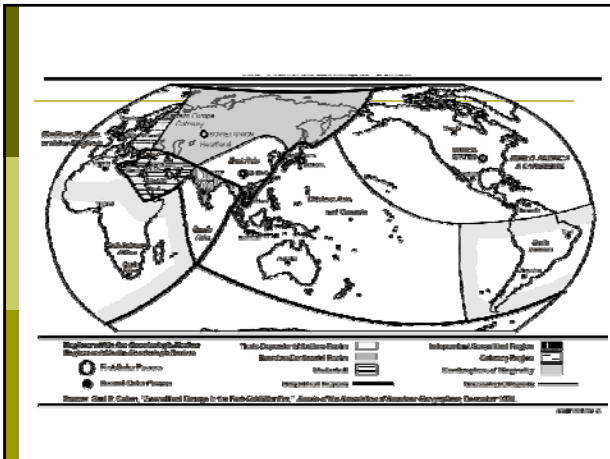
Revize v roce 1982:

- Subsaharská Afrika je dalším pásmem otřesu
- Světových velmocí je 5: SSSR, USA, Japonsko, Čína a sjednocující se západní Evropa, každá z velmocí si vytváří vlastní sféru vlivu v rámci geostrategického regionu
- vedle nich existuje i 27 mocností „druhého řádu“, např. Austrálie, Brazílie, Nigérie, Polsko
- I další země jsou ve vzájemných hierarchických vztazích nad- a podřízenosti, existují státy „třetího“, „čtvrtého“ i „pátého“ řádu



Revize 1991

- Východní Evropa je přechodový region mezi oběma geostrategickými regiony
- JV Asie a Subsaharská Afrika již nejsou pásmem otřesu (1. byla rozdělena mezi sousední geopolitické regiony, druhá je obyčejným geopolitickým regionem)
- Jižní Amerika a Subsaharská Afrika tvoří v rámci přímořského světa závislého na obchodě „čtvrtsféru marginality“ (*Quarter Sphere of Marginality*)



POLITICKÁ A SOCIOEKONOMICKÁ GEOGRAFIE

Geopolitika
Současné tendence

Současné tendence v geopolitice

Reakce na změny ve světě v 90. letech, 3 hlavní přístupy:

- ▣ Odmítnutí klasické geopolitiky
- ▣ „Pologeopolitické koncepce“
- ▣ Snahy „opravit“ klasickou geopolitiku

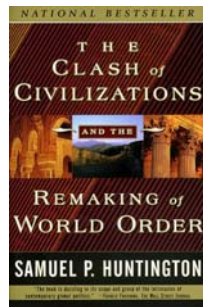
Odmítači klasické geopolitiky

Hlavní teze: mocenské struktury udržující světovou rovnováhu se v 90. letech rozpadly, rozdíl v pohledu na to, co bude dál:

- **Optimisté 1. typu:** vyhrála liberální demokracie a „historie skončila“ (Francis Fukuyama)
- **Optimisté 2. typu:** nastala éra globální závislosti, globalizace ekonomiky potlačí význam a vliv klasických územních států (Richard Rosecrance, Jassica Mathewsová)
- **Pesimisté:** snížení velmocenské konfrontace povede k nárůstu lokálních konfliktů – „válce civilizací“ (Samuel Huntington), „všeobecné anarchii“ (Robert Kaplan)

Samuel Phillips Huntington

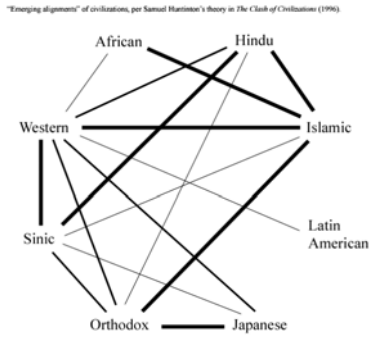
- Clash of Civilisation and the Remaking of World Order (1996, hlavní teze už v článku z roku 1993)
- Konflikty prováží lidstvo celé dějiny, mění se jen jejich důvody:
 - války dynastií (středověk)
 - války národů (1. světová válka)
 - války ideologií (2. světová válka)
 - co ale nyní? Národy? Ideologie? Něco jiného?



Samuel Phillips Huntington

- Za hlavního hráče geopolitických procesů nepovažuje národní státy, ale civilizace – proto je třeba zaměřit se ne na relace mezi cca 200 státy, ale mezi 9 civilizacemi (západní, latinskoamerická, pravoslavná, islámská, africká, čínská, japonská, hinduistická a buddhistická)
- **Civilizace** (civilisation) chápe jako nejširší možný rámec, ve kterém se lidé identifikují jako společenství na základě sdílených hodnot (jsou přirozené i jiná, užší, společenství – rodina, národ / národní stát, náboženství)
- Každá civilizace vytvořila samostatně vlastní filozofii / okruhy filozofií, liší se proto chápáním významu některých základních pojmů (demokracie / pravda / spravedlnost / právo / národ), ale také pohledem na postavení jednotlivce ve společnosti, etiketou a způsobem komunikace
- Každá civilizace má určitou tendenci považovat se za nejvyspělejší / nejdokonalejší (alespoň v ohledu na svůj hodnotový systém)

Míra konfliktnosti vztahů civilizací



Světové civilizace (Huntington)



Yoshihiro Francis Fukuyama

- ▣ The End of History and the Last Man (1992)
- ▣ Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution (2002)



Yoshihiro Francis Fukuyama



míra svobody podle zprávy Freedom in the World, Freedom House

Pologeopolitici

Hlavní teze: i nadále bude existovat politický (ná)tlak, bude se ale dít hlavně ekonomickými, ne klasickými politickými nebo vojenskými prostředky. Hlavní přístupy:

- ❑ **Neomarxisté:** globalizace vytvoří 2 typy nerovnosti: vedle tradiční nerovnosti tříd i nerovnost mezi vyspělým jádrem a zaostalou periferií
- ❑ **Nemarxisté:** totéž, ale bez nerovnosti tříd
- ❑ **Geoeconomisté:** i nadále probíhá soutěživý boj států o místo na slunci, děje se ale „jazykem obchodu“

Geopolitici

- ❑ Velmi různorodé variace na klasické koncepce
- ❑ Několik národních škol
